

UN RETAULE DE PERE MATES
PER A SANT SALVADOR DE BIANYA
I UN ALTRE DE JOAN DE NAMUR
PER A L'ESGLÉSIA DE
SANT ESTEVE D'OLOT

Josep Murlà i Giralt

Cada vegada és més manifesta la importància que l'art tingué a Olot ja des d'abans de l'entrada en funcionament, el 1784, de l'Escola de Dibuix. Reculant un segle abans d'aquesta data tenim que, a començament de 1692, els artistes naturals o residents a la població interessaven ja, precisament, de posar en marxa una escola, la qual cosa sembla que finalment no s'aconseguí, almenys sota una certa protecció oficial. En l'acta municipal del dia 23 de febrer de 1692 consta que «*Se a resolt sien allegidas tres personas per compondrer lo Memorial fet per los artistas de la pnt. vila pretenin y tenir collegi en diat vila y que despues dits elegits hajan de portar lo dit memorial en concell sens que a dits elegits ab lo pnt. no sels done ningun poder*»⁽¹⁾.

Durant aquell segle XVII a la comarca d'Olot van treballar nombrosos artistes i escultors, dedicats preferentment a la realització de retaules per a les esglésies de diverses poblacions. Així tenim que Joan Pujades, de Riudellots de la Selva, va fer el retaule de l'altar major del monestir de Santa Maria de Riudaura i el retaule de la capella del Roser de l'església de Santa Maria de Santa Pau. L'olotí Gabriel Mon, que era ciutadà de Barcelona, va ser l'autor l'any 1627, del retaule de l'altar major de la parròquia de Santa Eulàlia de Begudà, del retaule de la capella de Sant Isidre (1628) de l'església de Sant Esteve d'Olot, del retaule del Roser de l'església parroquial de Sant Miquel de la Miana (1629, amb la col·laboració del seu fill) i d'un retaule per a l'església de Riudaura. El ripollès Doménec Casimira va fer, el 1618, el retaule de l'altar major de l'església de Sant Esteve d'Olot -actualment a l'església de San Miquel de Rupit, a la qual va ésser venut el 1830-; el retaule de l'altar major de l'església del convent del Carme d'Olot (1623) i el retaule major del santuari de la Mare de Déu del Tura (1633), l'estrena del qual tingue lloc el 6 de setembre de 1636, amb un seguit d'actes festius extraordinaris que han estat recollits pels historiadors del temple de la Patrona olotina⁽²⁾.

Han estat descrits ja els pactes per a la construcció de diversos retaules renaixentistes i barrocs en l'església de la Mare de Déu del Carme d'Olot, tals

com el que, el 1583, va encarregar-se a «*mestre Thomas Spinosa pintor habitant en la ciutat de Gerona*» per a la capella de la Verge Maria de la Pietat; el que s'encomanà el 1589 a «*mestre Joan Sanxes Galindo, pintor habitant de la ciutat de Barcelona*», per a la capella de Sant Cosme i Sant Damià; el que va contractar-se amb els olotins Pere Antoni Vilanova i Jaume Vilanova, el 1599, per a la capella de la Mare de Déu de la Consolació, i el pacte fet el 1621 per tal que Jaume Vilanova pintés la volta del «*Sepulcre de Nra. Señora*»⁽³⁾. Sobre el pintor Tomàs Spinosa⁽⁴⁾ cal dir que devia ser descendent de Francesc Spinosa (sovint esmentat, en diversos estudis, com a Espinosa), autor del retaule de l'església de Millars, al Baix Empordà, unes taules del qual es conserven al Museu d'Art de Girona. De Pere Antoni Vilanova se sap també que és l'autor del retaule fet el 1564 per a la capella de Sant Sebastià, a Sant Joan les Fonts, i del retaule del Roser fet el 1583 per a l'església de l'antic monestir santjoanenc.

El conegut Pere Mates i Espinosa va treballar a l'església de Sant Joan les Fonts, a l'església de Sant Pere de Montagut (1536), a la de Santa Maria de Segueró, a la de Sant Bartomeu de Lliurona, al santuari de la Mare de Déu del Mont⁽⁵⁾ i a Sant Pere de Roda ((1532), entre altres llocs, sense oblidar que, amb la col·laboració del citat Francesc Spinosa, treballà igualment en el de l'església de Millars. Per a Sant Salvador de Bianya, Pere Mates, «*pintor de la ciutat de Gerona*», va treballar en el retaule de l'altar de la capella de Sant Andreu. El contracte, estipulat amb data 24 d'agost de 1559 entre l'artista, per una banda, i el rector Mn. Guinot Baurell i l'obrer Rafel Pladebella, per l'altra, esmenta que a més de la imatge de l'apòstol i escenes de la seva hagiografia, el pintor hi posarà la de la Mare de Déu, i les de Sant Joan Evangelista, Sant Sebastià, Sant Pere i del Salvador⁽⁶⁾. Tal com es pot veure en l'apèndix, el retaule era important, segons es desprèn de la seva composició, i el seu cost es va fixar en vint-i-dos ducats que valien o equivalien a, vint-i-sis lliures i vuit sous. Es va convenir que «*si dit retaula rebra dany per lo cami que en tal cas lo dit mates sia obligat pagar los danys*», la qual cosa suposa que la realització d'aquest retaule tingué lloc fora del temple bianyenc o edificis més o menys propers, possiblement -i ens movem dins la hipòtesi- en el taller que el mestre tenia a Girona⁽⁷⁾.

D'uns anys més tard tenim el contracte estipulat entre Pere Çacoma i el mestre Joan de Namur, «*pintor habitant en la vila de Camprodon*», però originari, segurament, de la ciutat de Namur, molt important durant l'Edat Mitjana

i actual capital de la província homònima belga, a la Valònia. El contracte és sobre la realització d'un retaule sota la invocació de la Verge Maria i de Sant Miquel, en la capella de Sant Eloi de l'església parroquial de Sant Esteve d'Olot. S'hi van pintar les escenes de l'Anunciació, la Visitació a Santa Elisabet, Sant Miquel «*ab lo drac llusyfer entre peus*», la Coronació de Maria «*y al peu della al dit mossen Pere Çacoma al viu*», Sant Cosme, Sant Pere, la Mare de Déu, el Crist amb escenes de la passió, Sant Joan Evangelista, Sant Cristòfor, Sant Damià i Santa Magdalena. El cost pactat va ser de quaranta lliures barceloneses i el retaule s'hagué d'enllestir abans de la festa de Pasqua de 1582, o sia dos mesos i escaig més tard d'haver-se signat els pactes.

No és possible, lògicament, per causa de no haver arribat fins als temps actuals, fer un estudi sobre els dos citats retaules: el de Sant Andreu, per a l'església de Sant Salvador de Bianya, i el que va col·locar-se dins la capella de Sant Eloi, en el temple olotí de Sant Esteve. Respecte a aquest darrer, cal dir, sobre el fet que el contractant es fes pintar «*al viu*», que solia ser costum, no massa generalitzat certament, que s'estipulés aquesta circumstància tot deixant a criteri del pintor la mida i posició de la figura. Hi ha un altre cas ben clar en el retaule, o més ben dit l'única taula que queda de tal retaule, de l'església de Santa Bàrbara de Pruneres (segle XVI), en la qual hi ha agenollat, i fent costat a la santa, el retrat del qui se suposa fou donant o pagador de l'execució de tal pintura, presentant un bon nombre de detalls en el rostre i mans (en actitud d'orar) que li donen una dimensió ben realista, tot el qual fa pensar que la figura degué fer-se necessàriament amb model viu ⁽⁸⁾.

Sobre el punt del contracte on s'indica que cal pintar en una de les taules «*la istoria del toro en lo montegargano*», cal recordar que hom atribuï a l'arcàngel Sant Miquel una aparició en el citat Mont Gargano, al sud-est de la península itàlica, en el segle VI. L'anomenat Príncep dels Àngels té dedicats, en el calendari litúrgic, dos dies: el 8 de maig (Sant Miquel de Maig) i el 29 de setembre (Sant Miquel de Setembre), en el primer dels quals es produí, precisament, l'esmentada aparició que es va difondre àmpliament durant l'Edat Mitjana per tot l'Occident, cosa que repercutí en un increment devocional a l'arcàngel. Una narració publicada a les acaballes del segle XVIII precisa com va produir-se tal aparició:

l'Edat Mitjana per tot l'Occident, cosa que repercutí en un increment devocional a l'arcàngel. Una narració publicada a les acaballes del segle XVIII pre-

cisa com va produir-se tal aparició: «*En tiempo del Papa Gelasio I desde nombre, en Apulia, que es provincia de Italia, al pié del monte Gargano, tenia un labrador ricos ganados mayores, y llamavase Gargano, ó tomando nombre del monte, ó el monte pudo ser que lo tomase dél. Perdióse de la manada un toro, buscaronle algunos dias, y al cabo dellos le hallaron dentro de una cueva. No osando entrar por él, tiraronle una saeta, que del medio del camino se bolvió, y lastimó al que la habia tirado. Fue esto cosa de admiración, y puso á los presentes, y á los que estos lo dixeron, en grande turbacion, y espanto. Fue uno dellos al Obispo Sipontino, que acudiento á Dios para que le declarase aquel mysterio, y habiendose aparejado con oracion, y ayuno tres dias, despues dellos se le apareció San Miguel, declaróle como estava debaxo de su tutela, y guarda aquel lugar, y que le pedia fabricase en aquella cueva un Templo en honra suya, y de todos los Angeles. Fue allá el Obispo con grande acompañamiento de gente, y vieron la cueva muy acomodada para Templo, y asi celebraron en ella Oficios Divinos, consagrandola en honra de San Miguel, adonde se hizieron en adelante muchos milagros, viniendo á ser muy ilustre, y famosa. No mucho despues Bonifacio Papa en el fin, y Cabo del Circo, lugar así llamado en Roma, edificó otra Iglesia en honra de San Miguel, de que en el mes de Setiembre se haze tambien fiesta. Celebra la Iglesia la Aparicion de San Miguel el día en que acaeció, que fue Lunes á ocho dias del mes de Mayo, año del Señor de quatrocientos noventa y cinco*»⁽⁹⁾. Aquesta història de l'aparició de Sant Miquel era freqüent que es pintés, durant aquella època, en els retaules dedicats a l'arcàngel, al costat d'altres escenes hagiogràfiques. En el retaule de Sant Miquel, procedent del monestir de Sant Miquel de Cruïlles (Baix Empordà), que hom pot actualment veure al Museu d'Art de Girona⁽¹⁰⁾ figura també l'escena del Mont Gargano. Aquest retaule fou fet el 1416 per Lluís Borrassà.

Cal mencionar, finalment, els pactes establerts entre Mn. Baldiri Mata, rector de Les Preses, i els obrers de l'església parroquial, Antoni Buada i Bernat Colomer, pagesos, amb el mestre fuster olotí Joan Bosch per tal de fer «*lo retaula del altar maior de dita Sglesia parrochial de sanct pere deles preses lo qual retaula haia de fer de bona fusta de arbre blanch y sia de altaria de baix de terra fins alt la volta de dita sglesia y ab la amplaria haia de cloure tot lo enfront de la sglesia conforme la mostra he ja estada donada y sculpida eo deboxada en un pergamí*». Aquest fet, el de donar-li per escrit el que havia de fer, suposà el prescindir de detallar en el contracte les particularitats del retaule, si bé es va concretar que el fuster Joan Bosch «*haia de fer y fabricar*

una ymatge de bulto del glorios sanct pere apostol en dit retaula de alcaria segons lo lloch tindra dit retaula», indicant-se a mes que s'hi haurà de deixar una «porta per entrar y exir en la sagristia»⁽¹¹⁾. El contracte es va signar amb data 4 de març de 1580 i s'establí que el retaule havia de quedar llest divuit mesos després, essent el preu del treball i fusta de cent lliures barceloneses.

Josep Murlà i Giralt

BIBLIOGRAFIA I NOTES:

1 - *Llibre de Resolucions de la Universitat d'Olot, 1691-94.*

2 - **Carme Sala i Giralt.** «*L'obra escultòrica de Domènec Casamira, a Olot (1611-33)*», article publicat a *Tallaferro*, núm. 8; Olot juny de 1978.

3 - **Carme Sala i Giralt.** «*Capelles i retaules*», publicat a «*Misión*», núm. 502; Olot, juliol de 1965.

4 - El contracte per a la capella de la Pietat, de l'església del Carme d'Olot, ofereix una curiositat remarcable dins l'ordre jurisdiccional: El pintor Spinosa i Joan Marcillo pactaren la renúncia de totes les seves gràcies, privilegis i fur propi, sotmetent-se en cas de conflicte al fur dels veguers de Barcelona i de Besalú. En aquella època era normal sotmetrés al fur de Barcelona, però no així al de Besalú, cosa que fa pensar si no es tractaria d'una reminiscència d'algun privilegi comtal que, en tot cas, defuig del tema del present estudi i en mereix un d'expres.

Per altra banda, el contracte, fet el 15 d'abril de 1583 davant el notari Onofre Bassols (manual núm. 268 de l'Arxiu Notarial d'Olot) deixa ben clar que s'aprofitaren les imatges de Maria i del Crist (Dolorosa) tot pintant-les de nou i d'acord amb el que indicà Marcillo, membre de la família que donà nom a la capella (avui del Sant Crist).

5 - **Joan Sutra i Viñas.** «*Tvmas pintor renaixentista*», Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, any 1937 (diversos números).

6 - Informació inèdita facilitada per **Carme Sala i Giralt**

7 - *Protocols de Besalú, núm. 562, de Bernat Ros i M. Margall (1569-70)*, fol. 150-151. Arxiu Notarial d'Olot.

8 - **Maria Assumpció Arnau i Prades.** *Retaule de Santa Bàrbara*, a *Annals 1980-83 del PEHOC*, Olot 1982

9 - **Alonso de Villegas.** «*Flos Sanctorum*», Barcelona 1794

10 - **Pere Freixas i Camps.** «*L'art gòtic a Girona. Segles XIII i XV*», Girona 1983

11 - *Llibre de Protocols núm. 264 (Olot)*, fol. 88, del notari Onofre Bassols. A.N.O.

APÈNDIX DOCUMENTAL

I

«Die XXIII mensis january MDLXXXII

En nom de Ntre. Señor.

De e sobre la capitulatio concordia y avinensa feadora entre lo venerable mosen Pere Çacoma maior de dies prevere beneficiat en la sglesia parrochial de sanct steve de la vila de Olot de una part y mestre Joan de Namur pintor habitant en la vila de Camprodon de part altra per raho del pintar te de fer lo dit mestre Joan de Namur del retaula per lo dit mossen Çacoma fet en lo retaula per ell engit sots invocatio de la verge maria y de sant miquel en la capella desant aloy de dita sglesia son estats fets fermats e jurats los pactas y capitols següents.

Primerament es pactat que lo dit mestre Joan de Namur de assi a la festa de Pascha propvinent haia de haver pintat y assentat dit retaula a costs y despesas suas proprias ab bonas y finas colors en lo modo y forma següents. Et primo que en los dos quadros forans co ès de lapart del altar de sant aloy haia de pintar en lo mes baix la anuntiatio eo salutatio de la verge maria y en lo mes alt la visitatio feu a sancta Elisabet.

Item en los dos quadros del mig ço es en lo mes baix sanct miquel ab lo drac llusyfer entre peus ab lo standard a la boca y las balansas al altra ma y desus de aqueixa Instoria (sic) la sua marca de Çacoma y la 1582 ab cifras.

Item en lo quadro mes alt la coronatio de la verge maria y al peu della al dit mossen Pere Çacoma al viu.

Item en los dos quadros forans de la part del offeridor de les donas co es en lo mes baix la istoria del toro en lo montegargano.

Item en lo mes alt la istoria com sanct miquel llansa de paradis al llusyfer y sos cerassos.

Item en los quadros del bandal de dit retaula en lo del mig del pilar, sanct cosme, en lo segon sanct pere, en lo tercer la verge maria, en lo quart la ymatge de Xristo ab algunas insignias de la passio, en lo quint la ymatge de sanct joan evangelista, en lo sise sanct xristofol, en lo sete sanct damia y en lo vuyte sancta magdalena.

Item los pilars y spolseras entretallats de or y azur, E totes les dites coses haia de fer lo dit mestre Joan de Namur a tota honra sua y proffit de dit mossen pere y del dit retaula per preu de quaranta lliuras barcelonesas les quals li conve y promet lo dit mossen pere donar y pagar en lo modo y per las pagas següents. Co es la meytat sempre y quant lo dit mestre Joan comensara de pintar lo dit retaula y la altra meytat en essent acabat de pintar y posar a son punt.

Item es pactat que lo dit mestre Joan de Namur llogant y acceptant les coses dalt dites de son grat e certa ciencia conve y promet al dit mossen pere Çacoma pintar y assentar dit retaula ab les ymatges e istories y en lo modo y manera e dins lo temps que dalt esta dit y posat y asso sens dilatio ninguna. E per maior seguretat ne dona per fermansa mestre joan bosch fuster y entretallador de la vila de Olot aqui present el qual en dites coses al dit preu sia tingut y obligat axi ab dit mestre joan de Namur com sens ell. E lo dit mestre Joan bosch acceptant la dita fermansa de grat, etc., conve y promet esser tingut y obligat en dites coses axi ab dit mestre Joan de Namur com sens ell.

E les dites coses totes y sengles convenen y prometen dites parts...

Testes sun joannes casals parator et arnaldus verdolet botonerius ville oloti».

II

«De y sobre lo retaula se ha apintar en la sglesia de sanct salvador de la vall de binaya terme de sanct joan de les badesses foren ynscripts y pactats los pactas següents entre les parts devall escrites.

E primerament fonch pactat y concordat entre lo venerable mossen Guinot Baurell prevere y rector de la dita sglesia de sanct salvador y Raphael pladevella obrer lany present ensemps ab pera ferrer de aquest acte absent de voluntat segons aso repen la maior part dels penos (sic) de una part y lo honorable En pera mates pintor de la ciutat de gerona de part alatra.

E primerament es pacta que lo dit mestre pera mates se obligara com de present se obliga en pintar un retaula de dita sglesia lo qual es sots invocatio de sanct andreu en lo modo y forma següents ço es que pintara lo bandall o

peu de dit retaula al oll (sic) y en lo camp de ma drete pintara la ymage del glorios sanct roch y en lo segon spay pintara la ymage de nostra senyora. Item en lo tercer spay se obliga a pintar la ymage del glorios sanct johan evangelista. Item en lo derrer y quart spay pintara la ymage del glorios sanct sebastia asegetat ab fletxes pose las ditas figures an de esser miges ymages. Item en los dits spays del mig de dit retaula pintara en lo spay de ma drete una ymage del glorios sant andreu ab la creu en la ma y lo libre en l'altra ma tant gran com en dit spay podra caber. En lo segon spay de ma squerra pintara la ymage del glorios apostoll sanct pere en la una ma las claus y a l'altra lo libre y del mateix bulto de pontificall ab la tiara y capa de broquat. Item en la taula primera de ma drete en dos spays en lo primer spay y mes alt pintara la istoria del glorios sant andreu com aparegue en forma de palagri a un bisbe qui era temptat del dimony en forma de donzella de la tentacio de la carn. Item en lo spay de la mateixa taula mes baig pintara la istoria com lo glorios sant andreu stave ligat a la creu y predicant en aquella creu los quil crucificaven. Item en la taula de ma squerra en lo spay mes alt pintara la istoria de com lo glorios sanct pere predicave y converti molta gent. Item en lo spay mes baix de dita taula pintara la istoria com sanct pera fonch posat en creu cap per avall y aqui morí. Item en lo spay mes alt de dit retaula pintara la ymage del Salvador ab lo mon en la squerra y ab l'altra donant la benedictio y sta ymage a des-ser mige figura. Item en lo spay del frontaspici pintara un saraphi. Item totes las mulles listons pilars jarros alquitrauas, corretxas pehanes de dit retaula ha de deurar dit mestre mates de or fi brunit y enriquint dita dauradura de argent azull carmyni blanquet conforma dita feyna demostra y requer. Item los spays de las istories del bancall y taules del mig y la taula mes alta han de esser daurats de or fi absisa aloli y un broquat de carmyn y verdet y azull y blanquet tota la demont dita pintura ha deser pintada al oli que se puga rentar acceptat empero los pilars y mollures. Item mes venos (sic) lo demont dit lo dit pintor age de daurar una creu de fusta de or fi absisa aloli que se pugue rentar y encarnara dit mestre lo xristo en dita creu y asso dins temps de sis mesos del dia present comptadors. Item mes es pactar que los dits mossen Guynot y dit pladebella tant en nom propi com en nom de dita Universitat prometen donar y pagar aldit mestre mates predit per la dita obre y fahena y pintures vint y dos ducats valents vint y sis liures y vuyt sous per las pagas següents ço es de present quatre ducats e nou ducats quant dit retaula stigue posat en son loch, lo qual retaula ningun apoint dits obres escuts pintat a lurs despeses ab pacte y condicio que si dit retaula rebra dany per lo camí

que tal cas lo dit mates sia obligat pagar los danys y los altres nou ducats al cap de quatre mesos passada la paga dels altres nou ducats. Y per so tant dits rector y obres y dit mates de obligan tots lurs bens presents y sdevenidors, etc.....

Dictum set XXVIII augusti de 1569

Testes Narcisus viader parator et anthonius aymar de palacio de Viridario.»

(a peu de foli hi ha una nota posterior on es parla de la cancel·lació del contracte davant el notari Joan Cebrià, de Girona, en virtut de l'apoca feta per Pere Mates davant Pere Morato, notari públic. Consta la data de 16 de desembre de 1572)